

IJTIMOYIY DAVLAT TUSHUNCHASI VA RIVOJLANISH TENDENSIYALARI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17809253>

Raximova Hayotxon Ma'rufjon qizi

Farg'ona davlat universiteti o'qituvchisi

+998901554698

Annotatsiya

Mazku maqolada ijtimoiy davlat tushunchasi, bugungi kundagi ijtimoiy davlatlar, ijtimoiy davlatning shaxs hayotidagi o'rni, ijtimoiy davlatning belgilari va funksiyalari haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar

ijtimoiy davlat, ijtimoiy davlat nazariyalari, adolatli jamiyat, jahon tendensiyalar, yangi islohotlar, majmuaviy yondashuv, ijtimoiy himoya.

Kirish. Zamonaviy jamiyatda ijtimoiy adolat, aholini ijtimoiy himoya qilish va inson farovonligini ta'minlash davlat siyosatining eng muhim ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Global iqtisodiy inqirozlar, demografik o'zgarishlar, pandemiyalar, mehnat bozoridagi raqobatning kuchayishi hamda ijtimoiy tengsizlikning ortib borishi davlatlar oldiga ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash bo'yicha yangi vazifalarni qo'ymoqda. Shu sababli ijtimoiy davlat konsepsiyasi XXI asrda yanada ahamiyat kasb etib, davlatning fuqarolar oldidagi mas'uliyatini kuchaytiruvchi model sifatida e'tirof etilmoqda.

Bugungi kunda ko'plab davlatlar ijtimoiy himoya, sog'liqni saqlash, ta'lim, bandlik va aholining zaif qatlamlarini qo'llab-quvvatlash tizimlarini modernizatsiya qilishga intilmoqda. Ayniqsa, raqamli transformatsiya jarayonlari ijtimoiy xizmatlarning sifatini oshirish, tezkorligini ta'minlash va aholining barcha qatlamlariga teng imkoniyat yaratishda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bu esa ijtimoiy davlatning yangi — raqamli ijtimoiy davlat modeli shakllanayotganidan darak beradi.

Asosiy qism. Hozirgi kunda dunyo tajribasidan kelib chiqadigan bo'lsak, ijtimoiy davlat bu jamiyatning siyosiy tashkiloti, ya'ni tom ma'noda davlatdir. Ijtimoiy davlat-bu o'z fuqarolarining asosiy ehtiyojlarini qondirish uchun ijtimoiy xizmatlar va dasturlarni taqdim etadigan hukumat. Ijtimoiy davlat deganda, ijtimoiy sohaga ustuvorlik qaratiladigan, fuqarolarning tengligi, ularning turli tabaqalarga ajralishiga yo'l qo'ymaydigan, umumfarovonlik ta'minlangan jamiyat tushuniladi. Ayrim rivojlangan Yevropa mamlakatlarida davlatning ijtimoiy

maqomi Konstitutsiya darajasida mustahkamlangan. Masalan, Germaniya Konstitutsiyasida uning ijtimoiy davlat ekanligi belgilangan. Asosiy maqsad – jamiyatda yaratilayotgan moddiy va ma'naviy boyliklarni ijtimoiy adolat tamoyili asosida qayta taqsimlashdan iboratdir. Bunda har bir fuqaroning maishiy turmush tarzi holatini sifat jihatdan yuqori darajaga olib chiqish, aholining turmush sharoiti va sifati jihatdan taqabalanishiga, ya'ni ular o'rtasidagi yashash uchun ketadigan sarf-xarajatlar bo'yicha farqlarning kattalashib ketishiga yo'l qo'ymaslik va aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qismiga davlat tomonidan kafolatlar tizim orqali yordam ko'rsatiladi. Boshqacha aytadigan bo'lsak, maqsad yaratilgan ne'matlardan ijtimoiy kafolatlar orqali hamma bahramand bo'lishini ta'minlashdan iborat.

Ikkinchidan, jahondagi sosial-demokratik harakatlarning asosiy mazmunini ijtimoiy davlatning yaratuvchanlik va uning vositasida aholini o'ziga jalb qilish orqali davlatni boshqarishga harakat tashkil etadi. O'z navbatida, bu usul ko'pgina davlatning konstitusiyalarida hamda boshqa qonunlarida aks etgan. Davlat tomonidan ijtimoiy kafolat iqtisodiyot (avvalambor, yirik biznes) va soliq siyosatini boshqarish orqali ta'minlanadi.

Mutaxassislar tomonidan xorijiy davlatlarning ijtimoiy siyosatining tahlili natijasida ijtimoiy davlatning uchta modeli Skandinavniya , Kontinental , Amerika-Buyuk britaniya modellari ajratiladi.³

Birinchidan, Shvesiya, Finlyandiya, Daniya, Norvegiya davlatlari Skandinaviya modelini o'zida namoyon qiladi. Bu mamlakatlarda davlat byudjetni qayta taqsimlash orqali ijtimoiy xarajatlarning anchagina qismini o'z bo'yniga oladi. Bu davlatlar o'z fuqarolarining ijtimoiy farovonligi, ta'lim, sog'liqni saqlash sohalariga, bolalar va yoshlarga, keksalarga ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish uchun mas'ul bo'ladi. Bu faoliyat davlat byujeti va ijtimoiy sug'urta jamg'armalari tomonidan moliyalashtiriladi. Bu ishlarni tashkil etish va muvofiqlashtirish asosan munisipalitetlar, ya'ni mahalliy boshqaruv organlari tomonidan amalga oshiriladi.

Ikkinchidan, Germaniya, Avstriya, Belgiya va Fransiyada ijtimoiy davlatning kontinental modeli yuqori darajada rivojlangan. Bu davlatlarda davlat asosan aholining muhtoj qismiga ijtimoiy yordam pullarini berishga mas'ul hisoblanadi. Lekin aholiga davlat ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish bilan shug'ullanmaydi. Ijtimoiy xarajatlar davlat va xususiy ijtimoiy sug'urta jamg'armalari tomonidan qoplanadi. Ya'ni ijtimoiy ta'minot byujetdan ajratiladigan mablag'lar hamda ish beruvchi va xodimlarning sug'urta badallaridan ta'minlanadi.

³ Зухриддинович, Е. Д. (2022). АНТИКОРРУПЦИОННАЯ СТРАТЕГИЯ УЗБЕКИСТАНА: ЗАРУБЕЖНЫЙ И ОТЕЧЕСТВЕННЫЙ ОПЫТ. Berlin Studies Transnational Journal of Science and Humanities, 2(1.8 Political sciences).

Ijtimoiy davlatchilik Osiyo davlatlarida – Yaponiya, Janubiy Koreya, Tayvanda ham rivojlanib bormoqda. Ijtimoiy davlatchilik O'zbekistonda ham rivojlanib bormoqda.

Ijtimoiy davlat – mazkur sohaga ustuvorlik qaratiladigan, fuqarolar tengligi ta'minlanadigan, ularning tabaqalarga ajralishiga yo'l qo'yilmaydigan, umumiy farovonlik bo'ladigan jamiyat demak. Ikkinchi jahon urushidan keyin ijtimoiy davlat rivojlanishining sifat jihatidan yangi bosqichi – uni konstitutsiyaviy tamoyilda qurish, davlatning alohida turi sifatida talqin qilish boshlangan. Urushdan ko'p o'tmay, ijtimoiy davlat konstitutsiyaviy tamoyil sifatida Yaponiya, Germaniya, Frantsiya, Italiya, keyinroq 70-yillarda Ispaniya, Portugaliya, Shvetsiya konstitutsiyalarida mustahkamlangan.⁴ Hozirgi vaqtda dunyoning barcha rivojlangan mamlakatlari u yoki bu darajada de-fakto ijtimoiy davlatlar hisoblanadi.

Ijtimoiy davlati nazariyasi uzoq tarix va xilma-xil qarashlarga ega bo'lib, u turli nuqtai nazar va yondashuvlarni o'z ichiga oladi. Ijtimoiy davlati nazariyasi qamrab oladigan asosiy mavzulardan ba'zilarini tadqiqot mavzusi doirasida o'rganib kelinmoqda.⁵

Sinfiy-analitik ijtimoiy davlat nazariyasi: Bu yondashuv davlatni shakllantirishda sinfiy qarama-qarshilik va iqtisodiy manfaatlarning ro'liga e'tibor qaratadi. Unda davlat betaraf hakam emas, balki hukmron sinfnining quyi sinflarni ekspluatatsiya qilish va zulm qilish quroli ekanligi ta'kidlanadi. Davlat sinfiy kurash quroli va tarixiy materializm mahsuli sifatida qaraladi. Sinfiy tahliliy yondashuv sinfiy munosabatlarning davlat va uning siyosatini shakllantirishdagi ro'lining ahamiyati yuqori ekanligiga alohida urg'u beradi.

Liberal ijtimoiy davlat nazariyasi: Bu yondashuvga ko'ra davlat fuqarolarning huquqlari, erkinliklarining kafolati bo'lishi kerak deb hisoblaydi. Bu nazariyaga ko'ra, davlat o'z vakolatlarining bir qismini saqlagan holatda oqilona yondashuv va shaxslar o'rtasidagi ijtimoiy shartnoma bilan mustahkamlaydi.

Neo-Veber ijtimoiy davlat nazariyasi: Bu yondashuv davlatning byurokratik va ma'muriy jihatlariga qaratilgan. U Veberning ratsional-huquqiy hokimiyat kontseptsiyasiga va uning siyosiy rejimlar tipologiyasiga asoslanadi. Unda davlat o'z manfaatlari, mantiqiyliigi va muxtoriyatiga ega bo'lgan murakkab tashkilot sifatida tahlil qilinadi. Davlat tartib va qonuniylik manbai sifatida qaraladi. Bundan tashqari, Neo-Veber ijtimoiy davlat nazariyasi zamonaviy ijtimoiy davlatda sodir bo'layotgan o'zgarishlar va muammolarini tahlil qiluvchi istiqboldir. Bunda ijtimoiy davlat nafaqat sinfiy kurash, iqtisodiy manfaatlar yoki oqilona tanlov

⁴ Ernazarov, D. (2020). DZ СИЁСИЙ ТОЛЕРАНТЛИК ТАМОЙИЛЛАРИНИНГ ДАВЛАТ СИЁСАТИДАГИ РОЛИ ВА АҲАМИЯТИ. Архив научных исследований.

⁵ Anarbaev Jakhongir Batir o'g'li "IJTIMOIY DAVLAT NAZARIYALARI" maqola

mahsulidir, balki davlat-jamiat munosabatlarini, davlat salohiyatini va ijtimoiy munosabatlarni shakllantiruvchi tarixiy, madaniy va institutsional omillarning natijasidir, degan g'oyaga asoslanadi.

Kulturalistik ijtimoiy davlat nazariyasi: Bu yondashuv madaniyat, o'ziga xoslik va me'yorlarning davlatni shakllantirishdagi roliga e'tibor qaratiladi. Unda davlat nafaqat moddiy mavjudot, balki jamiyat qadriyatlari, e'tiqodlari va rivoyatlarini aks ettiruvchi va takror ishlab chiqaruvchi ramziy va diskursiv konstruksiya deyishimiz mumkin. Madaniyatni bir guruh odamlarning jamoaviy o'ziga xosligi va xulq-atvorini shakllantiradigan qadriyatlar, e'tiqodlar, me'yorlar va amaliyotlar yig'indisi sifatida tushunish mumkin. Davlat esa, madaniyat tashuvchisi va ma'no yaratuvchisi sifatida qaraladi.

O'zbekiston Konstitutsiyasida ham ijtimoiy tenglik va ijtimoiy adolat printsiplarini amalda ta'minlash bo'yicha tizimli ishlar amalga oshirilmoqda. Davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoyev 2021 yil 7 dekabrda O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 29 yilligiga bag'ishlangan tabrigida "Hozirgi kunda O'zbekiston ijtimoiy davlat va adolatli jamiyat qurish sari dadil bormoqda. Shu sababli "Yangi O'zbekiston - ijtimoiy davlat", degan tamoyilni konstitutsiyaviy qoida sifatida muhrlashning vaqti-soati yetdi"⁶ deb ta'kidlagandi. Xususan yangi tahrirdagi Konstitutsiyaning 1-moddasida:

O'zbekiston – boshqaruvning respublika shakliga ega bo'lgan suveren, demokratik, huquqiy, ijtimoiy va dunyoviy davlat.

Davlatning "O'zbekiston Respublikasi" va "O'zbekiston" degan nomlari bir ma'noni anglatadi.⁷

O'zbekiston 2022 yili nafaqat zamonaviy jahon tendensiyalari yutuqlarini qabul qiladigan va moslashtiradigan, balki o'zi ham kamida mintaqaviy kun tartibini shakllantirgancha yuzaga chiqadigan harakatchan, yangiliklarga ochiq hamda dunyo hamjamiyatining doimiy ravishda rivojlanib boruvchi a'zosini o'zida aks ettirmoqda. Yangi O'zbekistonning taraqqiyot falsafasini birmuncha yorqin namoyon qiladigan to'rtta yo'nalishni ajratib ko'rsatish mumkin.

Bundan tashqari, Butunjahon banki va BMT Taraqqiyot dasturi ekspertlari bilan hamkorlikda o'rta va uzoq muddatli istiqbolda kambag'allikni qisqartirish maqsadlarini aniqlash uchun "2021-2030 yillarda O'zbekiston Respublikasida kambag'allikni qisqartirish strategiyasi"ning loyihasi ishlab chiqildi.⁸

Xulosa. Bugun mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlar jadallashgani va O'zbekiston yangi taraqqiyot yo'liga qadam qo'ygani, ijtimoiy-

⁶ Shavkat Mirziyoyev 2021 yil 7 dekabrda O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 29 yilligiga bag'ishlangan tabrigidagi nutqidan

⁷ O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. 2023.05.01

⁸ Roxila Abdurayimovna Abdukarimova "YANGI O'ZBEKISTON — IJTIMOY DAVLAT" nomli maqola

siyosiy, iqtisodiy, ta'limiy, ilmiy muhitning o'zi esa ancha murakkab va serqirra bo'lib borayotgani, bu sodir bo'layotgan jarayonlarni uzluksiz tahlil qilishning, tezda tuzatishlar kiritishning, boshqaruvni takomillashtirish va o'sishning yangi manbalarini kreativ tarzda topishning dolzarbligini oshirishi barchaga ayon bo'ldi. Shuning uchun 2022-2026 yillarda Yangi O'zbekistonni rivojlantirish strategiyasining qabul qilinishi va O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaga tuzatishlar kiritish hamda ularni umumxalq muhokamasiga kiritish jarayonining boshlanishi qonuniy ko'rinadi. Shuningdek, asosiy konsepti "inson – jamiyat – davlat" bo'lgan islohotlar falsafasining keyingi evolyutsiyasi tabiiy ko'rinadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. 2023.05.01
2. LEX.UZ sayti materiallari.
3. Shavkat Mirziyoyev 2021 yil 7 dekabrda O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 29 yilligiga bag'ishlangan tabrigi.
4. Зухриддинович, Е. Д. (2022). АНТИКОРРУПЦИОННАЯ СТРАТЕГИЯ УЗБЕКИСТАНА: ЗАРУБЕЖНЫЙ И ОТЕЧЕСТВЕННЫЙ ОПЫТ. Berlin Studies Transnational Journal of Science and Humanities, 2(1.8 Political sciences).
5. Ernazarov, D. (2020). DZ СИЁСИЙ ТОЛЕРАНТЛИК ТАМОЙИЛЛАРИНИНГ ДАВЛАТ СИЁСАТИДАГИ РОЛИ ВА АҲАМИЯТИ. Архив научных исследований
6. Anarbaev Jakhongir Batir o'g'li "IJTIMOIY DAVLAT NAZARIYALARI" maqola
7. Roxila Abdurayimovna Abdukarimova "YANGI O'ZBEKISTON – IJTIMOIY DAVLAT" nomli maqola